

A BÖLCSELETTUDOMÁNY JELENTŐSÉGE.

III.

BESZÉD,

MELLYEL

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEM REKTORI SZÉKÉT

AZ 1912—1913. TANÉV ÜNNEPIES MEGNYITÁSÁKOR

1912. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 17-ÉN

ELFOGLALTA

DR. KISS JÁNOS,

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEMNEK 1912—13. TANÉVI RECTORA, A HIT-TUDOMÁNYOK BEKEBELEZETT DOKTORA, A HIT-TUDOMÁNYRA ELŐKÉSZÍTŐ BÖLCSELETI PROPÆDEUTIKA NYILV. RENDES TANÁRA, CSANÁDEGYHÁZMEGYEI ÁLDÓZÓPAP, A PÁPA ÖSZENTSÉGE HÁZI PRELÁTUSA, AZ AQUINÓI SZENT TAMÁS TÁRSASÁG ALELNÖKE, A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK, A SZEGEDI DUGONICS-TÁRSASÁGNAK ÉS AZ ERDÉLYI IRODALMI EGYLETNEK TISZTELETBELI S A MAGYAR FILOZÓFIAI TÁRSASÁGNAK VÁLASZTMÁNYI TAGJA, A HIT-TUDOMÁNYI FOLYÓIRAT SZERKESZTŐJE ÉS KIADÓJA, A KATH. AUTONÓMIA-SZERVEZŐ KONGRESSZUS TAGJA, A HIT-TUDOMÁNYI KARNAK KÉT ÍZBEN VOLT DÉKÁNJA ÉS PRODÉKÁNJA.

A BÖLGSÉLETTUDOMÁNY JELENTŐSÉGE

III.

BESZÉD

MELLÉLET

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNY-EGYESÜLET

REKTORI SZÉKÉT

AZ 1912-1913. TANÉV ÜNNEPI MEGNYITÁSÁN

1913. ÉVI SZEPTEMBER 10. ÉJÉN

ELŐGALLOZAT

Dr. Kiss János

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNY-EGYESÜLET 1912-13. TANÉVI BORTÓRA, A
HITTUDOMÁNYOK BEKÖZSÉLTETÉSI BORTÓRA, A HITTUDOMÁNYOK BEKÖZSÉLTETÉSI
PROPAGANDA KÖNYV. RENDES TANÁRA, GYAKORLATI TUDOMÁNYOK ALDOZÓJA, A PÁLYA
ÖSSZEKÖTÉSÉNEK HÁZI ELNÖKE, AZ ALKALMI SZÉK TÁRSASÁG ALKALMA, A SZÉK
TÁRSASÁG TUDOMÁNYOS ÉS HODALMI ÖSSZEKÖTÉSÉNEK, A SZÉK TUDOMÁNYOS
TÁRSASÁGOK ÉS AZ EGYÉB TUDOMÁNYOS TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK ÉS AZ EGYÉB
TUDOMÁNYOS TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK
TUDOMÁNYOS TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK
TUDOMÁNYOS TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK TÁRSASÁGOK

Tekintetes Egyetemi Tanács!

Igen tisztelt Egyetemi Közgyűlés!

Egyetemünk mult évi nagyérdemű rektora, most prorektora, átadta nekem a rektori méltóság jelvényeit; az egyetemünket alapító Pázmány Péter prímástól eredő ezüst kormánypalcát és az I. Ferenc királyunktól adományozott aranyláncot s ezzel engem a budapesti királyi magyar tudományegyetem rektori méltóságába beiktatott. E tisztség nagy jelentőségének teljes tudatában mély hálámat nyilvánítom az egyetem tanárai iránt azért a mérhetetlenül megtisztelő kitüntetésért, hogy engem kiküldött rektorválasztóik által e nagy és dicső multú intézet élére helyeztek, nemkülönben a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi Miniszter úr iránt, aki a reám esett választást megerősítette. Minden erőmet és minden időmet arra fogom fordítani, hogy a belém helyezett bizalomnak megfelelően, érdemes elődeimnek lehetőleg méltó utóda legyek s ezerféle áldást árasztó Anyánk, büszkeségünk és reményünk, királyi magyar tudományegyetemünk gyermekeinek élén, mint jelenleg azok elseje és vezetője, hathatósan hozzájáruljak ahhoz, hogy Alma Materünket semmi szeplő vagy redő vagy más efféle ne érje, hanem szent, szeplőtelen és dicsőséges legyen.¹

¹ Efez. 5, 27.

Nagy feladatom teljesítésére, erőim gyengeségének tudatában, segítségért esedezem ahhoz, kitől minden jó adomány származik, a világosság és erő Atyjához.¹ Egyúttal kérem és remélem az egyetem főhatóságának, a nagyméltóságú vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak támogatását és készségét, valamint az Egyetemi Tanácsnak és a tanártársaknak buzgó közreműködését. Végül bízom az egyetemünk falai közé tanulás és művelődés céljából sereglett válogatott ifjak nemes tulajdonságaiban és tiszta szándékaiban.

Vajha mindezek a tényezők a most kezdődő iskolai évet eredményekben gazdaggá tennék: édes magyar hazánk nagy javára s egyetemünk legfőbb pártfogója, felséges Urunk és Királyunk nagy örömére!

Nemcsak a mi egyetemünkön, hanem általában minden egyetemen az a szokás, hogy a beiktatott rektor vagy az egyetemi élet valamely mozzanatáról, vagy saját tudományszakját illető tételről nyilatkozik. Én e dícséretes szokásnak hódolva, örömmel megragadom ezt az alkalmat arra, hogy szóljak arról a tudományszakról, melyet ifjú korom óta teljes odaadással művelek s főiskolán immár 30 év óta, ezen az egyetemen 21 év óta képviselek: a bölcelettudományról, feltüntetve annak jelentőségét általában s nevezetesen az egyetemen, mint az összes tudományok birodalmában. Midőn ezt a tételt tárgyalva lelkem teljességéből szólok, egyúttal a bölcelet szeretetét és felkarolását előmozdítani s ezzel szükségletnek kívánok eleget tenni. Reá akarok mutatni arra, hogy a bölcelet a tudományok társaságában elsőrendű helyet foglal el

¹ Jak. 1, 17.

s minden tudománnyal foglalkozónak szükséges, azért a mi egyetemünkön is, valamint hazai tudományos életünkben általában nagy felkarolást kíván.

I.

Mi a bölcelettudomány?

Hogy mi a bölcelettudomány jelentősége s a többi tudományhoz való viszonya, annak megítélése elsősorban attól függ, mit kell értenünk bölcelettudomány alatt. Aki felületesen tekinti azoknak a meghatározásoknak nagy számát és eltérését, melyeket századok folyamán s kivált újabb időben bölcselők tudományukról adtak, azt gondolhatja, hogy e tudomány fogalma és feladatai még mindig nincsenek meghatározva. Azért sokan Frohschammerrel azt tartják, hogy „ámbar a bölcelettudomány multja immár évezredekre terjed s ámbar a legtehetségesebb, legmélyebben és legélesebben gondolkozó szellemek minden erejüket és fáradozásukat arra szentelték, hogy e tudományt megalapítsák és tovább fejlesszék, mégis a bölcelettudomány fogalma máig sincs világosan és bizton megállapítva, még mindig nincs véglegesen eldöntve, mit kell alatta tulajdonkép érteni, mit kell tőle várni s mi módon kell feladatait teljesítenie“.¹ Ámde ez tévedés. A bölcelet fogalma régtől fogva meg van állapítva, a bölcselők Aristotelesszel² mindig *a dolgok lehető legtökéletesebb ismeretét értették s értik ma is alatta*. Hogy melyik ez a legtökéletesebb ismeret, azt világosan megmondja a bölcselők legnagyobbja, Aris-

¹ J. Frohschammer: Einleitung in die Philosophie. München, 1853. 1. old.

² *Ἀπλόν, οὗ ἐ ἀκριβεστάτη ἂν τῶν ἐπιστημῶν εἴη ἡ σοφία*. Ethic. Nicom. 6, 7.

toteles. Ő úgy gondolkodástani műveiben, mint Prima Philosophiájában kétféle ismeretet különböztet meg, az egyik a *ὅτι*, hogy valami van, a másik a *διότι*, hogy valami ezért vagy azért van; az első a tény, a másik az okok és alapok *αἰτία καὶ ἀρχαί* (causae et principia) ismerete s ez az utóbbi a tökéletesebb.¹ Ámde, ha valaminek legközelebbi okát és alapját megtaláltuk, ezzel még nem merítettük ki ismeretét, hanem tovább kell mennünk távolabbi okok és alapok megismerésére s minél távolabb jutottunk, annál jobban megismertük a dolgot s egyúttal annál több dolgot megismertünk, mert a távolabbi ok amellett hogy mélységesebb, egyúttal egyetemesebb is. Ennélfogva legtökéletesebb ismeret az lesz, mely a dolgok legtávolabbi és legutolsó s azért legmélységesebb és legáltalánosabb okait és alapjait is megjelöli.

Erre törekszik a bölcsélet, miért is Aristoteles szerint „mindenki azt vallja, hogy az úgynevezett *σοφία* az első okok és elvek megismerésére törekszik”.² Ily ismeret a bölcselkedés eszményképe, jöllehet ezt csak többé-kevésbé megközelítheti, teljesen soha el nem érheti, miért is ezt a királyi tudományt a görögök a bölcs és szerény Pythagoras példájára nem *sophiának*, azaz bölcsességnek, hanem *philosophiának*, vagyis a bölcsesség szeretetének nevezték. „Tudni ugyan egy mesterséget sem tudok, mondja Pythagoras Leon feje-

¹ Analyt. Post. I. 1. c. 13. Scire autem quod res sit, et quamobrem sit, differunt. *Τὸ δ' ὅτι διαφέρει καὶ τὸ διότι ἐπιστᾶσθαι* és az egész fejezeten át. — Metaphys. I. I. c. 1. közepén: Nihilominus scire et cognoscere magis arti quam experientiae arbitramur inesse; ... experti etenim sciunt quidem quod est, propter quid autem nesciunt; illi vero, propter quid et causam cognoscunt. *Οἱ μὲν γὰρ ἐμπειροὶ τὸ ὅτι μὲν ἴσασιν, διότι δ' οὐκ ἴσασιν οἱ δὲ τὸ διότι αἰτίαν γινώσκουσιν.*

² *Τὴν ὀνομαζομένην σοφίαν περὶ τὰ πρῶτα αἰτία καὶ τὰς ἀρχάς ὑπολαμβάνουσι πάντες.* Metaphys. I. I. c. 1. a vége felé.

delemnek, hanem φιλόσοφος, a bölcsesség kedvelője vagyok; bölcs ugyanis egyedül az Isten.“¹

Aristoteles felfogásában a bölcelet mivoltáról és feladatáról általában osztoznak a régi nagy bölcselők s az újkoriak legnagyobb része. Ismeretes és nagyon kedvelt Cicero meghatározása, mely szerint „a bölcelettudomány az isteni és az emberi dolgok, valamint az ezeket fenntartó okok tudása“. ² Descartes is így fogja fel a bölceletet, midőn a Principia philosophae előszavában azt mondja, hogy a bölcelet célja mindent, ami az ember elé tárul, tökéletesen megismerni s ez abban áll, hogy mindent első okaiban értsen át.³ Kant, mint kritikus, elsősorban ugyan az emberi ismeret értékének megállapítását tartja a bölcelet hivatásának,⁴ de egyúttal világnézetet is vár tőle, mert meg kell felelnie ezekre a kérdésekre: Mit ismerhetek meg? Mit kell tennem? Mit remélhetek? Mi az ember?⁵

Hogy a bölcelettudományról némely és pedig nem kevés újkori bölcselőnél az aristotelesitől eltérő fogalmazással találkozunk, ennek két okát találom. Ugyanis

¹ Így beszélik ezt Plutarchus (De philos. Placit.), Diogenes Laërtius (De vita et dogmatibus clar. philosophorum, Prooemium) és utánuk mások. Ugyanezt olvassuk Plátó Phaedrusában is, hol Sokrates így oktatja Phaedrust: Τὸ μὲν σοφόν, ὃ Φαίδρε, καλεῖν ξμιογε μέγα εἶναι δοκεῖ, καὶ θεῷ μόνῳ πρέπειν τὸ δε φιλόσοφον ἢ τι τοιοῦτον μᾶλλον γε ἂν αὐτῷ καὶ ἀρμόττοι καὶ ἐμμελεστέων ἔχον.

² De offic. II. 2.

³ „Philosophiae voce sapientiae studium denotamus, et per sapientiam non solum prudentiam in rebus agendis intelligimus, verum etiam perfectam omnium earum rerum, quas homo potest novisse, scientiam, quae et vitae inserviet... Hoc vero summum bonum, prout absque lumine fidei sola ratione naturali consideratur, nihil aliud est, quam cognitio veritatis per primas causas, hoc est sapientia; eius studium philosophia est.“ Principia philosophiae, Praefatio.

⁴ Kritik der reinen Vernunft. Einleitung. Kants sämtliche Werke. Rosenkranz, Leipzig, 1838. III. 17. s köv. old.

⁵ Logik, Kant műveinek id. kiad., III. 186. old.

némelyek meghatározásukban, sőt egész bölceleti munkásságukban annak, amit a dolgok alapjainak és okainak tökéletes megismerése kifejez, csak egyik vagy másik mozzanatát hangsúlyozzák, miért is az ő fogalmazásuk tartalma csak része annak, amit Aristoteles a bölcelet meghatározásába foglalt. Mások ellenben a végső alapok és okok megismerését lehetségesnek nem tartják s ezt a felfogásukat már a bölcelet meghatározásában jelezni kívánják. Abban azonban mind megegyeznek a stagirai bölccsel, hogy a bölceletnek a lehető legtökéletesebb ismeretre kell törekednie. Így, hogy a főbb árnyalatokat érintsem, ha némelyek a bölcelettudomány lényegét az ismeretek egységesítésében látják, ezt tartalmazza az adott meghatározás is, mert a végső okok s maga a lényiség mindent egyesít és senkinél nem találunk a tudományok közt nagyobb egységet, mint éppen Aristotelesnél, akinél tulajdonkép egy a tudomány, mert egyrészt a tudományok közös tárgya, a lény, másrészt a közös ismerőerő minden tudást egyesít. Akik a bölcelettudomány tisztétől kizárólag az ismeretelmélet megállapítását tartják, megtalálják ezt a mozzanatot a szóbanforgó meghatározásban, mert lény alatt Aristoteles nemcsak a magában valót, hanem a megismerést is érti s ennek elemzésére és értékelésére kiváló gondot fordít; csak azt ne várják a stagirai nagy gondolkodótól, hogy a valóság megismeréséről lemondva vagy ettől eltekintve, ami az ismeretelméleten kívül esik, azt a bölceletből elengedje. Windelband az értékelésben¹ látja a bölcelet feladatát. Ezt a feladatot Aristoteles hiány nélkül teljesíti, amikor

¹ „Wissenschaft von den Prinzipien der absoluten Beurtheilung.“ Präliudien. Freiburg in B. 1884. 46. old.

az igazat, jót, szépet, a célokat és a rendet vizsgálja, ám mindez a dolgok tökéletes ismerete, tehát az alapok és okok nélkül nem lehetséges. Wundt¹ Rosenkrantz-cal² és Harms-szal³ azt kívánja a bölcslelettől, hogy a részlettudományokat ellentmondás nélkül való rendszerben egyesítse. Szép feladata lehet ez a bölcsletnek, többé-kevésbbé meg is felelhet neki, de csak akkor, ha működését már jóval előbb megkezdte, ott, ahol minden tudomány kezdetét veszi, a fogalmak és első elvek megállapításánál, hogy ezeket a különleges tudományoknak átadhassa. A Wundt-féle fogalmazás nem meríti ki a bölcslet feladatát, sőt épen azt nem tartalmazza, ami benne előbbrevaló és alapvető. Wundt-tal teljes ellentétben Schubert-Soldern a tudományok előfeltételeit várja a bölcslelettől.⁴ A bölcslet valóban hivatva van ezeket megadni, de ez még nem meríti ki feladatát. Fichte J. G. szintén csak egy részét jelöli meg a bölcsletnek, amikor azt tudománytannak, Wissenschaftslehre-nek mondja.⁵ Ugyanezt kell tartanunk Lazarusról és Fechnerről, kik a bölcsletet a tudományok tudományának s a tudás tudásának mondják.⁶ Nagyon helyes Herbart felfogása, hogy a bölcslet a fogalmakat kidolgozza,⁷ ámde ezzel a bölcslet nem jutott végére hivatásának, mert ezeket a fogalmakat minden megismerhető értelmezésére alkalmaznia is kell. Hasonlóképp a bölcslet feladatához tartozik az, amit attól Fischer Kuno vár, hogy az emberi szellem

¹ Einleitung in die Philosophie. Leipzig, 1901. 19. old.

² Wissenschaft der Wissenschaften. I. 29. old.

³ Prolegomena zur Philosophie, 1. old.

⁴ Vierteljahrsschrift für wissenschaftl. Philos. 21. köt., 152. L. Eisler. Wörterbuch der philosophischen Begriffe, Philosophie.

⁵ L. Eisler id. m., Philosophie és Wissenschaftslehre.

⁶ L. Eisler id. m., Philosophie.

⁷ U. o. Bearbeitung der Begriffe.

önismeretét nyujtsa,¹ de ez nem elég, még az emberi szellemen kívül esőkre is ki kell terjeszkednie, ha ugyan képes, de ennek a kérdésnek tagadólagos eldöntését a bölcelet meghatározásába bevenni, önkényes megszorítás volna. Marty A. rektori székfoglalójában önkényesen megszorítja a bölcelet feladatát, mert csak a lélektani kutatást tartja bölceleti foglalkozásnak.²

Amit ezek a különböző meghatározások a bölcelettől egyoldalúan várnak, azt mind együttesen magában foglalja Aristoteles meghatározása, s csak ez a helyes, mert csak ez elégíti ki teljesen az ember tudnivágyó természetét. Ugyanis az ember, mint a nagy görög mester Metafizikája bevezető mondatában hangoztatja, természeténél fogva tudni kíván,³ és pedig mindent, amivel csak szembe jut, legyen az az érzékelhető világ vagy az emberi élet, gondolat, érzelem vagy törekvés. A bölcelet mindezek lehetőleg tökéletes megismerésére törekszik.

Az így nyert fogalom és meghatározás egyúttal biztos irányításul szolgál arra, hogy a bölceletet a többi tudománytól megkülönböztessük s ezekhez való viszonyát megállapítsuk. A régi görög bölcselők, kivált a nagyobbak, koruk tudományának minden ágával foglalkoztak, így Aristoteles is jártas volt az akkori összes tudományokban s munkáiban azok mindegyikét tárgyalta. Valóban elvileg ez a legtökéletesebb állapot s kívánatos volna, hogy a tudománnyal foglalkozó minden tudományt bölceleti magaslatra emelve egyeítsen magában. Ez azonban a tudományok gazdago-

¹ U. o. Selbsterkenntniß des menschlichen Geistes.

² Was ist Philosophie? Prag, 1907.

³ Πάντες ἀνθρώποι τοῦ εἰδέναι ἀρέσονται φύσει.

dásával lehetetlenné vált, s ma az összes tudományok részletes ismeretét egyetlen halandó sem volna képes magában egyesíteni. Azért az egyes fejlődő tudományok művelése mindinkább önállósult s a bölcselkedők számára megmaradt az összes megismerhetők sajátos vizsgálata, legmélységesebb alapjaik és elveik szempontjából. Ennek következtében az egyes tudományok kiváltak a bölcsellettudomány testéből és sajátos tárgyukkal meg szempontjukkal szabatos körvonalozást nyertek. A bölcsélet tárgyául pedig megmaradt minden megismerhető, de sajátos szempont alatt, amennyiben mindennek lehető tökéletes ismeretét akarja megnyerni.

Windelband szerint eközben a bölcsélet úgy járt volna, mint a költő, aki a világ szétosztásánál elkésett s Zeustól vigasztalásul a mennyet kapta; sőt a bölcsélet, miután a tudományok a látható világból mindent elfoglaltak tőle, a mennyel sem vigasztalódhatik, mert ezt már előbb lefoglalta a vallástudomány. Vagy inkább — még mindig a strassburgi bölcselő szerint — úgy járt a bölcsélet, mint Lear király, ki miután minden jószágát kiosztotta gyermekei közt, maga mint koldus az utcára jutott.¹

Azonban Windelbandnak ez a felfogása egészen téves, mert a bölcsélet, amikor a többi tudományok közt mindent eloszt, egyúttal mindent meg is tart, mert a tudományt elsősorban és főkép nem a tárgya (obiectum materiale), hanem a szempont (obiectum formale) alkotja, amely alatt tárgyat tekint. A boncolástannak (anatomia) és a szervélettannak (physiologia) pl. ugyanaz a tárgya: a szervezet, mégis két különböző tudományszak, mert szempontjuk más és más:

¹ Präludien, 18. old.

az egyik a szervezet alkotását, a másik a szervek működését igyekszik megállapítani. Tárgyában a bölcelettudomány egybeesik a többi tudományok összességével, de szempontja, az ismeret tökéletessége és egyetemes jellege egészen sajátos s azért hozzátartozik mindaz, amit ez a szempont együvé terel.

Mindenekelőtt és főképp bölceleti az a tudományrész, melyet Aristoteles első bölcselkedésnek *πρώτη φιλοσοφία*-nak vagy röviden bölcsességnak, *σοφία*-nak nevez s amelyet ma metafizika névvel illetünk. Ez elsősorban megállapítja a legáltalánosabb s a lényiséggel szorosan együttjáró fogalmakat, a lény, egy, sok, igaz, jó, szép, mozgás, ok, okozat, alap, következmény, állag, járulék, cselekvés, befogadás, véges, végtelen, idő, tér s hasonló fogalmait, valamint a lény legáltalánosabb elveit. Majd ezeket a fogalmakat és elveket alkalmazza a nagyvilágra és az emberre, végül mindezek által felemelkedik Istenhez, mint minden véges és változó ősi okához, miértis Aristoteles az egész metafizikát isteni tudománynak, *θειοτάτη ἐπιστήμη*-nek nevezi. Ez a bölcelettudomány legsajátosabb és legszükségesebb része, erre illik elsősorban a bölcelet meghatározása, hogy a végső alapok és okok megismerése, ez száll le a dolgok legmélyébe, ez emelkedik legmagasabbra s ez egyesít mindent lehető legteljesebb egységben. Az ember bölceleti szelleme ezt kívánja elsősorban s enélkül ki nem elégülhet. Azért aki a metafizikát száműzni akarja a tudományok birodalmából, az magát a bölceletet akarja megsemmisíteni. De ez nem is lehetséges, mert ellenkezik az emberi ész természetével, magával az emberi ésszel. Nemcsak azt kell mondanunk, hogy a bölcelet lényegileg metafizikai, hanem azt is, hogy az ember természeténél fogva metafizikus, vagy

hogy Schopenhauer kifejezésével éljek, animal metaphysicum. Innen van, hogy ha valaki egyik ajtón, pl. az elméleti ész nevében, eltávolította, a másik ajtón, most már a gyakorlati ész, vagyis az élet követelményekép kénytelen visszabocsátani. Sőt ha valaki elméletben egyáltalában tagadja a metafizikát, gyakorlatban nélküle meg nem lehet, mert szüntelen alkalmaznia kell a metafizikai fogalmakat s a tapasztalat adatait következtetéseiben túl kell lépnie. Mint Rapaics Rajmond rektorelődöm székfoglalójában mondotta: „Valamelyes metafizika nélkül úgyszólván egy sort írni, egy mondatot szerkeszteni nem lehet, annál kevésbbé valamely tudományt konstruálni. Minden tudománynak, hacsak tudományos jellegét feladni nem akarja, a nem tapasztalhatók birodalmába is fel kell emelkednie; mert az igazi tudomány nem érheti be az egyes tapasztalati adatok összegyűjtésével, a tünetmények egyszerű leírása- és csoportosításával, hanem épen azáltal lesz tudománnyá, hogy a tapasztalati tényeket magyarázni, a tünetmények okát földeríteni, általános érvényű törvényeket megállapítani s a dolgok és események összefüggő rendszerét megalkotni igyekszik, — erre pedig csupán maga a tapasztalat nem elegendő.“¹ Nem csoda azért, ha a metafizikai általános fogalmakat a pozitivista Taine is mindenkifőlött becsüli s jelentőségüket ilykép hangoztatja: „Az emberek háromnegyed része az egységesítő fogalmakat haszontalan elmeszüleményeknek tartja. Ám ez nem válik dicsőségükre. Miért is él valamely nemzet vagy valamely század, ha nem ezekért? Igazában emberré csak ezek által leszünk. Ha valamely más bolygó lakója lejönne hozzánk, hogy megtudakolja, mennyire

¹ Acta Reg. Scient. Univ. Hung. Budapestinensis, 1900. 137. old.

jutottunk, arra az öt-hat nagy eszmére kellene hivatkoznunk, melyet a szellemről és a világról alkottunk. Ebből ismerné meg értelmi erőnket.“¹

A metafizikán kívül kétségtelenül a bölcelethez tartozik még a gondolkodás tudománya és művészete, mely nélkül helyesen és szabatosan semmit meg nem ismerhetünk s annál kevésbbé juthatunk bölceleti ismeretre; valamint az ismeretelmélet, mely az ismeretek értékét s bizonyosságuk feltételeit állapítja meg.

Mivel pedig minden emberi ismeret célja az, hogy a cselekvést és életet ahhoz szabjuk, azért természet-szerűleg a bölcelet egészéhez tartozik az erkölcsstan, valamint a jog és az esztetika s a társadalomtudomány alapelvei.

Mindez a bölcelettudományban a többi tudomány elkülönítése után is szükségképen megmaradt s mindig meg is fog maradni. Ezekből a bölcelkedő semmit sem hagyhat el, mert csak ezek együttes megismerésével mondhatja, hogy mindent, ami eléje tárul, a látható világot, az emberi megismerést, valamint az ember egyéni és társadalmi életét végső elveire visszavezetni s egységesíteni igyekezett.

II.

A bölcelet viszonya a többi tudományhoz.

A mondottakból nyilvánvalóan következik, hogy bár a bölcelet a többi tudományoktól különvált, azoktól el nem szakadhat, sőt velük állandóan szorosabb kapcsolatban kell lennie, mint a többi tudománynak egymás között. Ennek oka egyrészt az, hogy az összes részletes tudományok és a bölcelet tárgya

¹ Taine, Le Positivisme anglais, 11. old.

egybeesnek, hiszen a bölcslelettudomány ismeret mindarról, amiről a többi tudományok tárgyalnak. Ebből a szempontból mondjuk és elődöm, Török Aurél is rektori székfoglalójában Du Bois-Reymond után hangzottatta, hogy „a tudományosság előhaladása elvégre arra az eredményre fog vezetni, miszerint voltaképen csak egy a tudomány”.¹ Ennek mélységes alapja az, hogy a nagy mindenségben minden, de minden egyet képez s eredetében is egy, tehát mindaz, amiről a részletes tudományok szólnak, együtt és egységesen van. Aristoteles szerint a természet tökéletes egész, nem pedig epizódok tákolmánya, mint valami rossz tragédia.² Az ember mint kisvilág benne van a nagyvilágban s ennek részét képezi. A szellemi élet bele van helyezve az anyagiba, az élő az élettelenben van, a föld a világegyetemben, az egyén a társadalomban s a társadalom az egyének összessége. Az erők kölcsönös hatása nemcsak a testi mozgás világában van meg, hanem az egész mindenségben. Mivel pedig az ismeretnek, a tudománynak a valósághoz kell igazodnia, azért Cicero szerint „nagyon igaz Plátónak az a mondása, hogy az összes emberi tudományokat közös kötelék tartja össze”,³ miértis természetes, hogy egyik a másikra tekintettel legyen, de elsősorban és főkép a bölcslet az, mely ezt az egységet biztosítani hivatva van.

A bölcslet és a többi tudományok közt levő viszonyt röviden ilykép összegezhetem: A bölcslet

¹ Acta Reg. Scient. Univ. Hung. Budapest, 1907. 325. old.

² *Ὁδὴ εἰσιεῖ δ' ἡ φύσις ἐπεισοδιώδης οὐσα ἐκ τῶν φαινομένων, ὥσπερ μοχθηρὰ τραγῳδία.* Metaph. I. 13. c. 3. középen.

³ „Est illa vox Platonis vera, omnem doctrinam ingenuarum et humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri.” De orat.

gondolkodástanával és ismeretelmével alkalmassá teszi az embert, hogy az egyes tudományokban ügyesen és kellő értékeléssel járjon el. A metafizika megadja a tudomány művelőjének a mindig szükséges általános fogalmak és elvek ismeretét. Az egyes tudományok a nekik sajátos alapfogalmakat és alapelveket is a bölcséletből veszik, így a mennyiségtudomány a mennyiséget, a természettudomány a testet és a mozgást, a jogtudomány magát a jogosságot. A módszer általános elveit is a bölcslelettől kapják a tudományok, hogy azután a sajátjukat alkalmazzák és fejlesszék. Végül, mint Kant nyomatékosan és ismételten hangoztatja, „az összes tudományok csak a bölcslelettől nyerhetik rendszerüket és ismereteik összefüggését”.¹ Viszont az egyes tudományok, elsősorban az összes természeti tudományok, adataikkal és eredményeikkel hozzájárulnak ahhoz, hogy a bölcsélet a maga fogalmait és következtetéseit, valamint egységesítő munkáját tökéletesítse.

Világos ebből, hogy a bölcsélet és a részletes tudományok viszonya egészen sajátos, mert egy tekintetben az egyiket, másban a másikat illeti bizonyos elsőség. Ha valaki anyának mondaná a bölcsleletet, melytől a többi tudományok származtak, a részletes tudományok művelői erre azt mondhatnák, hogy a bölcsélet maga nem elégséges az egyes tudományok kifejlesztésére, mert ehhez a sajátos módszerek hosszas és fáradságos alkalmazása szükséges. A szervelettanhoz, a kémiahoz, az orvosi tudományhoz, jog- vagy nyelvtudományhoz nem elég a bölcselkedés, de mindezeknek folyton helyes bölcséleti elvek által kell vezéreltetniök. Azt pedig, hogy a bölcsélet volna a többinek gyermeke,

¹ Kant, Sämmtliche Werke. Rosenkrantz, 1838. III. Logik, 188. old.

gyümölcse, megcáfolja a bölcelet és a tudományok története. Még talán szüntelen fényeskedő vezérlő napnak sem mondhatom, mert a nap mitsem kap abból, amit bevilágít, a bölcelet ellenben a tudományokból gazdagodik.

Igazi, valamirevaló tudomány nincs bölcelet nélkül, de a bölcelet sem fejlődhetik eléggé s nem teljesítheti hivatását a részletes tudományok folytonos közreműködése nélkül.

A bölcelet ott van a tudományok keletkezésénél és önállósulásánál s ott marad, ott kell maradnia azok működésénél is. Hogy példákat hozzak, ott kell maradnia a természeti tudományoknál és a jogtudománynál.

Hogy a természettudomány művelésénél ott kell lennie a bölcselkedő szabatoságnak és az okok megismerésére törekvő bölceleti szellemnek, azt a dolog természete s nagy természettudósok nyilatkozatai és példája bizonyítják. Az elemző és az összetevő módszerek helyes alkalmazása nélkül s az okokra való helyes következtetés nélkül a természettudományok haladása nem lehetséges. Azért a nagytudományú Margó Tivadar rektori székfoglalójában a természettudománnyal foglalkozóknak nyomatékosan ajánlotta a bölceleti tanulmányokat. Miután Helmholtzra, Du Bois-Reymondra és Huxleyre hivatkozott, kik a bölcelet művelését a természet kutatójától megkívánják, így folytatja: „Tapasztalásból tudjuk, miszerint az ész bölceleti kiképzésének hiánya az egyetemi tanulást egyoldalúvá, felületessé, sőt olykor teljesen sikertelenné teszi. E hiánynak káros hatása érezhető ugyan többé-kevésbé minden tudományszakban, de legkárosabb befolyással van a természettudományi szakok hallgatóinál. A valódi természetbúvárnak úgy, mint bármely más

komoly tudományos kutatónak, nemcsak az adatok gyűjtésében, az észlelésben és a tények megállapításában, hanem a helyes, szigorú és logikai gondolkodás szellemi munkájában is ki kell tűnnie. Ki pusztán csak az adatok gyűjtésével és leírásával foglalkozik, anélkül azonban, hogy a tények egész sorozatát szellemi kapcsolatokkal egymáshoz fűzni s köztük az okbeli viszonyt megállapítani törekednék s így magukat a tényeket megfejtetni és megmagyarázni képes volna: annak lehet ugyan *tudása*, de valódi *tudománya* nincs; ő csupán a köveket és egyéb anyagot gyűjti, de házat nem épít. Ismerünk nem egy ily szaktudóst, ki a hernyóhoz hasonlóan röghöz tapadva, a szántóföld egyik barázdájában látja ugyan a közvetlenül körülötte levő tárgyakat, de nem látja a termő aranykalászkból álló egész búzaföldet“. ¹

Ugyanígy jónak látta rektori székfoglalójában a bölcelettudomány felkarolását sürgetni a jogász Schnierer Aladár, mondván: „Ha körülnézünk a tanaszakok egész mezején, akár az elméletiek, akár a gyakorlatiak között, egyet sem találunk, mely hogy magasabb eredményhez eljuthasson, a valódi bölceletet nem szükségelné.“ Majd folytatólag szükségesnek mondja, hogy „az összes tudományok kutatásaikban és tantételeik alkotásában a bölcelet útmutatását kövessék“. ²

Sorra mehetnénk a többi részlettudományon, a mennyiségtanon, nyelvtudományon, nevelés- és történettudományon s kitünnék, hogy a bölcelet mindegyiknek sava, borsó és ereje.

És itt reá kell mutatnom egy ismeretelméleti

¹ Acta Reg. Scient. Univ. Hung. Budapest, 1879. 61. old.

² Acta Reg. Scient. Univ. Hung. Budapest, 1893. 57. old.

jelentőségű lélektani mozzanatra, mely szintén kívá-
natossá teszi, hogy minden tudományszak művelője
bölcseleti képzettséggel is bírjon. Ez az apperceptio,
a megismerő alany elé kerülő tárgy értelmezésének
törvénye, melyet már Aristoteles ismert, de bővebben
csak a legújabb kor bölcselete dolgozott ki. Máskép
appercipiálunk olyan tárgyat, amelyhez hasonlót már
láttunk, mint valami egészen újat. Másként lát tár-
gyakat egy állat, másként egy tanulatlan ember s
másként egy természetbúvár. Egy bölcseleti tárgyú
előadást a legkülönbözőkép értenek és élveznek a
hallgatók, elmebeli készülségük és egyéb lelkiállapo-
tukhoz képest. Ebből világos, hogy úgy a természeti,
mint egyéb tudományokban kínálkozó adatokat, tör-
vényeket és elméleteket más lelki szemmel nézi egy
természettudós és mással egy bölcselelő, de legtökéle-
tesebben látja és értékeli az, aki a szakbeli jártasságot
a bölcselelő mélyreható, általánosító és egységesítő szel-
lemével egyesíti. Ennélfogva, hogy a szaktudós bölcselelő
is legyen, az apperceptio nagy törvénye is megkívánja.

De ugyanezt követeli a természeti tudományok
óriási haladása is, melynek az utolsó száz év alatt
tanui vagyunk. Ez a nagy haladás a természet erőit
eddig nem is sejtett módon és mértékben az ember
szolgálatába juttatta, hogy általa az ember az alsóbb-
rendűeken uralkodjék s a maga jóllétét növelje. Ámde
ezeknek az új értékeknek elhelyezése nem valami
könnyen megoldható feladat; bele kell mindezt illesz-
tenünk a nagy emberi társadalomba s alkalmaznunk
az ember erkölcsi és jogi igényeihez, ehhez képest kell
intézményeket létesítenünk, törvényeket hoznunk és
szokásokat fölvennünk. Ámde ez egyoldalú természet-
tudományi tanultsággal nem lehetséges, ehhez a leg-

eszményibb szempontok: a vallásiak mellett bölcelet is szükséges, mely világnézethez segít s az összes emberi javakat értékelni igyekszik.

Azért csak örömmel kell eltelnünk annak a Wundt által megállapított ténynek láttára, hogy napjainkban az egyes szaktudományokban: a mennyiségtanban, természeti tudományokban, jogtudományban, társadalomtudományban, nyelvészetben, sőt a művészetben és az irodalomban is többen bölcselkednek, mint valaha.¹

Ámde a bölcelet és a többi tudományok közt levő természetes viszony nemcsak azt kívánja, hogy ezek a bölceleti elveket szüntelen alkalmazzák, hanem azt is, hogy a bölcelet folyton tekintettel legyen a részletes tudományok, főkép a természettudományok adataira és eredményeire. Ugyanis a helyes bölcselkedés a tapasztalati tényeken alapul, ezekből vonja el az általános fogalmakat és elveket s ezekből következtet az elrejtett alapok- és okokra. Aristoteles egyedül helyes felfogása szerint a megismerő lélek természeténél fogva nem több képességnél és készségeknél (*potentia et habitus*), kész ismerete nincs, tiszta lap, *tabula rasa*, amelyre semmi tényleges sincs írva.² Az értelem az érzéki világba van behelyezve s azért ismerete azzal kezdődik, hogy az érzékelteteket értelmezi,³ miért is semmi sincs az értelemben, ami valami módon, magában vagy nyilvánulásában, meg nem volt az érzékben, *nil est in intellectu, quod non fuerit prius in sensibus*, mint szent Bonaventuránál olvassuk⁴ s később Locketól is

¹ Einleitung in die Philosophie. 16. oldal.

² Aristoteles *De anima*, 1. 3. text. 14. — Sz. Tamás *Summa theol.* I. qu. 79, a. 2. in c.

³ Aristoteles *Metaph.* 1. 3. c. 1. és *Analyt. Poster.* 1. 2. text. 27. — Sz. Tamás *Summa theol.* I. qu. 84, a. 6.

⁴ 2. *Sent. dist.* 24. p. 2. a. 11. qu. 1. „*Nil est in intellectu,*

halljuk. Ámde ha ez így van, akkor a bölcselkedés szükséges kiindulási alapja a tapasztalás, és pedig úgy a Bacon-sürgette külső, mint a Descartes által nyomatékosan hangoztatott belső tapasztalás. Már pedig honnan veheti ezt a bölcselet máshonnan, mint a részletes tudományokból, és pedig úgy a természeti tudományokból, értve ezeknek minden ágát, mint a szellemi tudományokból, amilyen a nyelvtudomány, népismeret, történelem, jogi és társadalmi tudományok? A bölcseletnek nem szabad megelégednie a közönséges tapasztalással, mert ez kevés és nagyon tökéletlen, hanem pontos észlelésre és szorgos kísérletezésre van szüksége, mely az igazi okokra reávezethet. Sőt szüksége van azokra az okokra, elméletekre, törvényszerűségekre, melyeket a részletes tudományok megállapítanak, hogy ezekből tovább következtessen.

Ez Aristoteles módszere, ez az egyedül helyes bölcselkedési módszer, enélkül a bölcselkedés alaptalan s következőkép az igazság minden biztosítéka nélkül való volna. Ma már mindegyre általánosabbá válik az a felfogás, hogy a részletes tudományok eredményeinek ismerete szükséges a bölcselet helyes művelésére. Így Boutroux Emil, a párisi Sorbonne tanára, minden alkalmat felhasznál arra, hogy ezt a felfogást hirdesse. Az 1900-ban Párisban tartott nemzetközi bölcselet-tudományi kongresszuson így nyilatkozott: „A tudományok és a bölcselet együttműködése igazában a

quod prius non fuerit in sensu . . . verum est vel in se vel in suo simili; multa tamen fingit homo, que nunquam vidit; multa etiam, postquam vidit, cogitat. — Ugyanerről sz. Tamás így tanít: „Pro tanto dicitur cognitio mentis a sensu originem habere, non quod omne illud, quod mens cognoscit, sensus apprehendat; sed quia ex his, quae sensus apprehendit, mens in aliqua ulteriora manuducatur, sicut etiam sensibilia intellecta manuducunt in intelligibilia divinorum.” Quaest. disput. De verit. qu. 10. a. 6. ad 2.

bölcselettudomány klasszikus hagyománya. Ámde előálltak oly lélektannal és metafizikával, mely a tudományoktól különváltan, pusztán a szellem magára való ráelmélése által létesült. Ma minden bölcseelő megegyez abban, hogy tudományos adatokból kell kiindulnia.¹ És ugyanő más helyen: „Az elemző kutatásokhoz, miket legnagyobbbrészt pozitív tudományok végeznek el, hozzá kell adni a szellem munkáját, midőn ez a dolgokban a megérthetőség, igazság, összehangzás és tökéletesség feltételeit keresi. A gondolkodástan, a lélektan, az erkölcsstan mindig őrizték meg magukban a metafizikai kovászt, mely talán valamikor a tapasztalati elméleteket magasabb szintájra emeli s új életre ösztönzi... Ezek a bölcselet állapotát és eszméjét illető elvek irányításul szolgálnak arra, mi legyen a bölcseleti oktatás tárgya az egyetemeken. Ennek az oktatásnak általánosnak és részletesnek kell lennie egyidejűleg. Épen általánossága különbözteti meg másoktól s képezi eredetiségét. Célja a dolgokat és a tudományokat, az elméletet és a gyakorlatot, a tárgyat és az elvontat, a valóságot és az eszméit, a természetet és az embert benső viszonyukban, és ha lehetséges, egységes alapjukban vizsgálni. Hogy ezt a célt elérje, állandóan a pozitív tudományokból táplálkozik és szintoly állandóan az elmélődő gondolkodásban él.”²

Ezen a felfogáson, mint a Magyar Filozófiai Társaság nagyérdemű elnöke, Medveczky Frigyes, a neve-

¹ Megnyitó beszéd. L. Revue de métaphysique et morale, 1900. szeptember, 697. old.

² Congrès international de l'enseignement supérieur de 1900, a Revue internationale de l'enseignement-ban, 1901 december 15. 507. s köv. old., idézve De Wulfnál Introduction à la Philosophie Néo-Scolastique, 1904, 262. old.

zett társaságban mondotta, meglátszik az Aristotelesi szellem hatása. „Bármennyire megváltozott a filozofia helyzete amaz idők óta, melyekben voltaképen az összes emberi ismereteknek rendszerét foglalta magába; bármennyire eltávolodtak a tudás többé-kevésbé divergens ágai az egységes törzstől, melynek hajtásai voltak; bármily mérveket öltött későbbi időkben a mindinkább fokozódó specializációval az elkülönülés, az elidegenedés és elzárkózás: a kölcsönös kiegészítésnek, az összefogásnak és összehatásnak szükséglete, a közös, általános és végső céloknak tudata mégis újból érvényre jutott; és ezzel — az elvek és elméletek minden változása ellenére — az Aristotelesi szellemnek egy lehelete hatolt a filozofikus műveltség lényegének felfogásába.“ Így szólt kiváló bölcselőnk a nevezett társaság 1909-iki közgyűlésén.¹

Igen, ez Aristoteles szelleme s ez a bölcselkedés igazi szelleme. Nem magából fejteni ki egy tetszőleges világnézetet, hanem a világ részletes ismerete alapján. Ha egy kis várost meg akarsz ismerni, kisebb magaslatra kell felmenned, ahonnan áttekintheted a városka fekvését, tervezetét, tereit és épületeit. Ha pedig ebből a városkából századok után nagyterjedelmű világváros lesz, akkor magasabban kell kilátót keresned, mert csak így tekintheted át a megnagyobbodott várost. Így kell tennie a bölcselkedőnek is. Ha az ismeretek száma megnagyobbodott, följebb kell emelkednie, mert minden ismeretről tudomást kell vennie, hogy az egységesítés munkáját elvégezze.²

Ámde úgy látszik, hogy ez tulajdonkép kiméra és teljes lehetetlenség, mert ma a részletes tudomá-

¹ L. a Magyar Filozófiai Társaság Közleményei, 1909. 77. old.

² L. De Wulf id. mű, 259. old.

nyok anyaga oly óriási, hogy azokat egész terjedelmükben és részleteikben senki el nem sajátíthatja, tehát a bölcselő az ő kilátójáról, bármily magasan helyezze is el azt, át nem tekintheti s következőképp nem is egységesítheti.

Ennek a nehézségnek megoldására mindenekelőtt figyelembe kell venni, hogy a bölcséletben nem szükséges okvetetlenül minden tudomány egészen részletes birtoklása, de igenis a főbb ágak megállapodásainak ismerete. Így a bölcselő eltalálhatja azt, mit kell tudnia a mennyiségtanból s mit a természeti tudományokból, hogy igazán tájékozódva legyen e tudományok mai állása és eredményei felől. A katolikus egyház felügyelete alatt álló bölcséleti főiskolákban mennyiség- és természettudományi előadások szokták megelőzni a bölcseleteket.

A kérdéses feladat megoldására szükséges másodszor az, hogy maguk a bölcséleti szellemtől áthatott szaktudósok is közreműködjenek e munkában s megismertessék tudományuk bölcséleti jelentőségű tételeit. Mercier Dezső, kiváló neoscholastikus, ma Belgium bíborosprimása, idevonatkozólag tizennyolc év előtt így írt: „A felhozott nehézség valóban súlyos s egy ember nem is elegendő megoldására. Amikor, mint az észlelés napról napra táguló mezején, az egyéni igyekvések elégtelenek, szükséges, hogy a társulás pótolja a magános munkás elégtelenségét s hogy az elemzés és az összetevés (analysis és synthesis) szakemberei egyesüljenek s folytonos érintkezés és közös cselekvés által létesítsenek oly állapotot, mely a tudomány és a bölcsélet összehangzó kifejlesztésére alkalmas legyen.“¹

¹ La philosophie néo-scholastique, a Revue Néo-Scholastique-ban, 1894. 17. oldal.

Ugyanezt hangoztatja nálunk Medveczky Frigyes s a Magyar Filozófiai Társaság elnöki székéből ismételtén felhívta a különböző tudományszakok művelőit, lépjenek be a bölcséleti társaságba s mutassák ott be szaktudományuk eredményeit. Tudós tanártársunk a bölcséletet a száz kapujáról híres Thebai városhoz hasonlítja s abban a meggyőződésben van, hogy „a legkülönbözőbb tárgyakkal foglalkozó tudományok munkásai mindannyian olyan kulcsoknak birtokában is vannak, melyek a hatalmas városba vezető kapuk egyikét felnyitják“ s a városba új kincseket vihetnek.¹

Boutroux azt kívánja, hogy az egyetemeken szervezenek előadásokat, melyek a bölcselőt tudományos tekintetben előkészítsék. Ily előadások öleljék fel az összes elméleti tudományokat, a mennyiségtant, a természeti tudományokat, a nyelvészetet és a történeti tudományokat.² Ennek a kívánságnak a louvaini kath. egyetem kebelében levő bölcséleti főiskola már 18 év óta eleget tesz!³

Ugyanez a szellem vezeti Ostwald Frigyes, a hírneves lipcsei kémikust és természetbölcselőt, midőn az általa szerkesztett „Annalen der Naturphilosophie“ bevezetőjében kijelenti, hogy közlönyét a bölcsélet és a részlettudományok közös területének művelésére szenteli.⁴

¹ Megnyitó beszéd az 1900-iki közgyűlésen. A Magyar Filozófiai Társaság Közleményei, 1909. 72. oldal.

² L'enseignement de la Philosophie. Communications faites au Congrès international d'enseignement supérieur de 1900. (Revue intern. d'enseignement, 1901. 510. old.) De Wulf id. művében, 268. old.

³ De Wulf id. mű, 268. old. L. Annuaire de l'Université cath. de Louvain, 1912. 77. old.

⁴ De Wulf id. mű, 263. old.

III.

A bölcslelettudomány haszna.

A mondottakból világos, hogy a bölcslelettudomány minden embernek hasznos, mert tiszta és szabatos fogalmakhoz segít, szigorú következtetéshez szoktat, a téves okoskodásoktól megóv, ismereteink értékéről tájékoztat, természetes tudásvágyunkat legteljesebben kielégíti, appercepciónkat nagyban tökéletesíti, ismereteinket egysegésíti s világnézethez segít. Minden tudományos munkódásunk alapja, irányítója, szelleme és betetőzése. Igaz, hogy a többi tudományok szükségesebbeknek látszanak s nagyobb, szembeszökőbb eredményekkel dicsekedhetnek; sőt az is igaz, hogy míg a többiekkel okvetetlenül foglalkozni kell, a bölcsletet mellőzni is lehet, csak épen meg kell feledkezni arról, hogy emberhez egyedül méltó tökéletesen gondolkodni s minden ismeretet egységre vezetni. A bölcselkedés a gondolkodó elme legmagasabb szárnyalása s a szellemi szárnyak legnagyobb megterheltetését kívánja. Az ember visszarettenhet ettől a legfáradtságosabb működéstől s a legcsekélyebb erő kifejtés törvénye előtt meghódolva, megmaradhat a jól-rosszul végzett részletkutatásnál. A nagy bölcselő, Aristoteles nyíltan tanítja, hogy a „többi tudomány mind szükségesebb, de a bölcslelettudomány a legjobb”.¹ Azokat valamiképp okvetetlenül művelni kell, tehát szükségesek, de ez a legjobb, mert amazokat is csak ezzel lehet jól végezni. Ha az ember ezt a legjobbat elhanyagolja, a többit is veszélyezteti. Féltjük a szemünket, mert nyilvánvaló, hogy ezzel

¹ Metaph. I. 2. a vége felé: *Ἀναγκασιότερον μὲν ὄντι πάντα αὐτῆς, ἀμείνρον δ' οὐδέμια*. Ugyanott a bölcsletről: *Ἡ γὰρ Θεωρία καὶ τιμιωτέρα*, isteni és tiszteletreméltó tudomány.

látunk, fülünkre, karjainkra, lábunkra, tudónkre ugyanily okból nagyon vigyázunk. A legcsekélyebb erőfeszítés törvénye ezután megcsalhatja az embert s arra viheti, nem egyszer arra is viszi, hogy a test elrejtettebb, de legfontosabb részéről, a vérről megfeledkezzék, miáltal az inkább látható testrészeket is veszélyezteti. A bölcelettudomány az összes emberi tudományok vére, táplálója, egyesítője és éltető ereje, de hatása elrejtettebb, mint a többié. Más tudományoknál nem is kérdezzük, hasznosak és szükségesek-e, mert jelentőségük szinte kézzelfogható; a természettudományok, az orvosi tudomány, a mennyiségtan és a jogtudomány hasznos és szükséges voltát kétségbevonni nem lehet, ezek vonatkozása az élethez nagyon nyilvánvaló, ezek az életben észrevehetőleg alkalmazást nyernek. Ellenben a bölcelettudomány vonatkozása az étellel nem nyilvánvaló, de azért ott kell lennie akkor is, amikor az egyes tudományok kutatásaikat végzik s akkor is, amikor eredményeiket az életbe átültetni akarják, mert enélkül az eredmények helytelenek s az alkalmazások okatlanok lehetnek. Mint a vér az egész szervezetet öntözi, úgy a bölceletnek minden tudományt át kell járnia.

A tudományegyetem hivatása kétségtelenül megkívánja, hogy ne csak a szükségesebb tudományokat, hanem a legjobbat is tartalmazza és művelje. Sőt csak az méltó a tudományegyetemhez, hogy kebelében a szükséges tudományokat lehető legjobban, tehát bölceleti szellemmel áthatottan műveljék. Ebből minden tudományszakra nagy haszon származik.

Mindenekelőtt a bölceleti karra fordul tekintetem, mert ennek első szakja a bölcelet s elnevezését is ettől nyerte. A bölceleti kar központi kar az egyete-

men, ez tárgyalja a gondolkodás alapjait s ez mutatja ki az összes tudományok közt levő kapcsolatot; miértis a bölcelet mint központi tárgy mellett magában foglalja a tudományok minden ágazatát. Épen ezért bölceleti kar nélkül igazi tudományegyetem nem is gondolható. Mivel pedig fő tárgya a bölcelet, azért elengedhetetlen, hogy e karon a bölcelettudomány minden része, elsősorban a prima philosophia, a metafizika is tárgyalást nyerjen s mindazok a bölceleti irányok teljes tárgyilagossággal szóhoz jussanak, melyek az emberi gondolkozás történetében jelentős szerepet játszanak. Szükséges továbbá, hogy az összes tárgyakat, melyek e karhoz tartoznak, bölceleti szellem hassa át. Hogy a nevelés- és nyelvészeti tudomány bölceleten alapul, azt mindenki elismeri. A történelmet is csak oknyomozással, lélektannal és néplélektannal lehet jól művelni. A mennyiségtudomány és a gondolkodástan közt levő rokonság kétségbe nem vonható, de emellett a mennyiségtudomány metafizikai fogalmakkal is dolgozik. A természettudós bölceleti alapfogalmakat és bölceletileg megállapítandó módszereket alkalmaz, s miként a bölceleti értelmezés, úgy maga a természettudomány is az összes természeti jelenségek egységesítésére tör. Ezenfelül az élők természetének kikutatásánál, nemkülönben az élők leszármazásának nagy kérdésében a lélektan ismerete szükséges.

Hogy a természettudománytól az orvosi karra térjek át, az orvosnak boncolástanon, szervélettanon és az anyagi orvosságok hatásán kívül lélektani ismeretekre is szüksége van s nemcsak mint psichiaternek a lelki rendellenességeket, hanem mint psychologusnak az egészséges lelki működéseket is jól kell ismernie s csak az lehet igazán jó orvos, aki egyúttal jó psychologus.

Hogy a jogásznak is szüksége van bölcséleti ismeretekre, az világos abból, hogy maga a jog bölcséleti fogalom s minden jog bölcséleti alapokon nyugszik; kivált pedig a meglevő tételes jog helyes módosítása bölcséleti szempontok nélkül nem lehetséges. Innen van, hogy a nagy jogászok mind bölcselők is és hogy minden jogi karon bölcséleti tárgyak is helyt foglalnak. Az igazi bölcselkedéstől sem a tételes jog alkotását, sem a jognak alkalmazását senki se féltse, sőt mind a kettőnek szükséges biztosítéka a bölcséleti szellem és képzettség.

Bár az elsorolt tudományok viszonya a bölcsülethez kétséget nem szenved, részleteiben kidolgozottnak eddigelé nem mondható. Ellenben minden ízében kidolgozott az a viszony, mely a bölcsület és a keresztény hittudomány közt fennáll.

Ez a viszony egészen önként értetődő és szükségképes, mert a bölcsület végső eredményei és a hittudomány tárgyai rokontermészetűek, amennyiben a bölcsület világnézetre vezet s a keresztény hitösszeg istenileg adott tájékoztatást nyújt a világ, az ember és Isten viszonyáról. Mivel tehát a természetfölöttinek a természetesen kell felépülnie s mivel a természetfölötti megismerésére más út-mód nincs, de nem is lehet, el sem gondolható, mint az ész működése, azért a bölcselkedés természetes és szükségképes előkészítője s folytonos kísérője a hitnek és a hittudománynak. Ezt a viszonyt részleteiben így foglalhatjuk össze:

A bölcsulettudomány mindenekelőtt a maga hatáskörében világnézetet ad, mert eljut olyan igazságokra, melyek az embert eredetéről, helyzetéről és céljáról tájékoztatják s többi közt megismeri Istent tökéletességeivel, valamint az emberi lélek természetét.

Az ilyen igazságokat a hithez viszonyítva praeambulumoknak, megelőző tételeknek nevezzük.

Az így előkészített ész azután a természetfölötti isteni kinyilatkoztatás tényét részint a kinyilatkoztatott tanok fenségéből és örvendetes gyümölcseiből, részint és főképp az isteni küldöttek csodás tetteiből megismerheti. „Hogy hitünk hódolata észszerű legyen, Isten a Szentlélek belső segítségével kinyilatkoztatása külső jeleit is hozzácsatolta, t. i. isteni műveket, elsősorban csodákat és jövőndöléseket, melyek, mivel Isten mindenhatóságát és végtelen tudását nyilván előtárják, az isteni kinyilatkoztatás legbiztosabb s mindenki értelmének legjobban megfelelő jelei.“¹ Nem kevésbé fontos az észnek bizonyágtétele, midőn belátja, hogy a Krisztus által alapított egyház — a vatikáni zsinat szavai szerint — „csodás elterjedésével, kitűnő szentségével és minden jóban tapasztalható kifogyhatatlan termékenységevel, általánossága mellett is szigorú egységével és legyőzhetetlen állhatatosságával nagyszerű és örök indítóókat képezi saját hitelreméltóságának és visszautasíthatatlan tanubizonyosságát isteni küldetésének“.²

Ilykép a helyesen alkalmazott bölcselkedés mintegy utat nyit az igaz hitre s művelőinek szívét, lelkét előkészíti a kinyilatkoztatás befogadására, miértis a régiek méltán illették ily elnevezésekkel: „előkészítő oktatás a keresztény hit fölvételére“;³ „a kereszténység előzménye és segédeszköze“;⁴ „az evangéliumhoz vezérő oktató“.⁵

¹ Vatikáni zsinat, III. ül. 4. fejj. De fide.

² U. o.

³ Alex. Kelemen, Stromat. 1. k. 16. fejj.; 7. k. 3. fejj.

⁴ Orig. csodatevő Gergelyhez.

⁵ Alex. Kelemen, Strom. 1. köt. 5. fejj.

Ezzel azonban a bölcelet tisztsege a hit körül még épen nem ért véget, hanem a kinyilatkoztatott igazságokat fel kell dolgoznia s tudományos rendszerbe öntenie. Mint XIII. Leó pápa a bölceletet magasztalva mondja: „A bölceletet szüntelenül sokfélekép kell alkalmazni, hogy a szent hittan a valódi tudomány természetével, jellegével és szellemével ékeskedjék. Ugyanis a tudományok e legnemesebbjében mindenkép oda kell törekedni, hogy az isteni tanok sok és különböző részei egy testté alakuljanak össze, hogy a részek kellőkép legyenek elhelyezve s az alapelvekből természetszerűleg levezetve, alkalmas összefüggésbe jussanak; végre, hogy egytől egyig természetüknek megfelelő és cáfolhatatlan bizonyítékok támogatását nyerjék.“¹ Tehát a kinyilatkoztatott tanösszeg a bölcelet használatával alakul tudománnyá.

Nem csekély haszon a theologusnak s dicsőség a bölcelettudományra, hogy az elmélkedő ész a kinyilatkoztatott igazságokat feldolgozhatja, s bár ez igazságok némelyike mélységes titok, még ezek értésében is előre haladhat, mint ezt a vatikáni zsinat nyíltan tanítja: „A hit által megvilágított ész, ha buzgón, jámborul és józanul kutat, Isten segítségével a titkok némi megértésére üdvösen eljut, részint a természetesen megismerhető dolgokról vett hasonlatokból, részint maguknak a titkoknak egymás közt s az ember végső céljával fennálló összefüggéséből.“²

Végül a bölcelet teszi lehetségessé, hogy hitünkről bárkinek számot adhassunk s az ellenkezőknek megfelelhessünk. A tudomány birodalmában csak az ész bölceleti használatával tehetünk eleget Péter

¹ Aeterni Patris körlevél.

² III. ülés, IV. fejelet. De fide et ratione.

apostol intésének, hogy mindenkor készek legyünk megfelelni mindenkinek, aki a bennünk levő reménységnek oka felől kérdezősködik,¹ valamint Pál apostol követelésének, hogy az üdvös tudomány által cáfoljuk meg az ellentmondókat.² „Az is a bölcséleti tudományok tisztéhez tartozik, mondja XIII. Leó pápa idézett körlevelében, hogy az istenileg kinyilatkoztatott igazságokat buzgón védjék s az azokkal ellenkezőknek ellenálljanak. E tekintetben nagy dicsőségére szolgál a bölcseletnek, hogy a hit bástyájául s a vallásnak mintegy erődjéül tekintendő.“ „Igaz ugyan, így szól Alexandriai Kelemen, hogy az Üdvözítő tana magában véve tökéletes és semmi másra nem szorul, hisz nem más az, mint Isten ereje és bölcsessége. A hozzájáruló görög bölcsélet az igazságot nem teszi hatalmasabbá. De amennyiben az álbölcselkedőknek ellene támasztott okoskodásait megsemmisíti s az igazság ellen intézett cselvetéseket felfödi, annyiban helyesen neveztetett a szőlő sövényének és karózatának.“³ „Valóban, miként a katolikus vallás ellenségei, mikor a keresztény tanok ellen küzdenek, fegyvereiket legtöbbnyire bölcséleti rendszereikből kölcsönzik, úgy az isteni tudomány védői is igen sokat vesznek a bölcsélet köréből, amivel a kinyilatkoztatott igazságokat megvédhetik.“

A bölcsélet tehát úgy a hitet megelőzőleg, mint azt követőleg s annak birtokában folytonosan vezérli az embert s hitét és hitének tudományát előmozdítja, miértis valamint más tudományra, úgy a hittudományra nézve is alapvető tudomány.⁴ A bölcsellettudomány és

¹ I. 3., 15.

² Tit. 1, 9.

³ Stromata, I. I. c. 20.

⁴ L. Bölcsélet és theologia. Dr. Székely István, Bölcséleti Folyóirat, 1889. 270. old.

a hit jelzett viszonyát a nagy hippói püspök, sz. Ágoston, röviden így foglalja össze: A bölcselet „az üdvösséges hitet szüli, táplálja, erősíti és megvédelmezi”.¹

Innen van az a nagy történeti jelenség, hogy a kereszténység hithirdető atyái a szent hit hirdetésével és tudományos kiművelésével a bölcselet művelését is párosították s hogy pogány bölcselekedők keresztény papokká és püspökökké lévén, bölcseleti köpenyüket megtartották, sőt egyeseket maga a történelem filozofus elnevezéssel illet. Nyomdokaikba léptek a közép- és az újkor theologusai, kik a bölcseletnek saját módszerét megőrizve, azt egyúttal a keresztény hit megalapozására, kidolgozására és megvédésére használták. A legnagyobb hittudósok mind kiváló bölcselek is voltak, mint sz. Ágoston, Damaskusi János, Aquinói sz. Tamás, sz. Bonaventura, szalézi sz. Ferenc és sok más. Hasonlókép a nagy szerzetesrendek, mint sz. Domonkos, sz. Ferenc rendje és Jézus-társasága, valamint a jámbor életet a tudományos működéssel, úgy a hittudományt a bölcselettel egyesíteni igyekeznek. A bölcseletnek és a hittudománynak ezt a viszonyát a katolikus egyház fejei sokszor kifejezték s legnyomatékosabban tette ezt XIII. Leó pápa, Aeterni Patris kezdetű körlevelében.²

Az is nyilvánvaló tény, hogy mindenkor ott virágzott, ma is ott virágzik a hittudomány, ahol bölcseleti alapra fektetik. S ez alól nincs és nem is lehet kivétel, mert a kereszténység intellectualista vallás, mely első sorban az eszes ember, a homo sapiens értelmi igényeit akarja kielégíteni s csak ezután s ennek alapján fog-

¹ De Trinitate, l. 14. c. 1.

² De philosophia christiana ad mentem S. Thomae Aquinatis in scholis catholicis instauranda, 1879 augusztus 4.

lalja le az ember érzelmeit, akaratát s egyéni és társas életét. A keresztény vallás leggazdagabb forrása az érzelmeknek, de ezeknek valóságon kell alapulniok, mert csak akkor méltók az emberhez; erkölcs a keresztény vallás, de erkölcsiségének szilárd alapja csak a valóság lehet, ezt pedig az elméleti tanok ismertetik; élet ez a vallás, de az életet, ami az embernek teljes világa és mindene, csak nyilvánvaló igazságnak lehet átadni. A hitet, az érzelmet, az erkölcsöt és az életet megelőzi és folyton kíséri az ész szava. Aki ezekből az észet elhagyná, vagy az ő szüntelen való szerepét kisebbítenié, az tönkretenné a keresztény hitet s alaptalan babonává süllyesztené. Az ember elsősorban eszes lény s csak az méltó hozzá, hogy ami szerint élni akar, annak necsak hasznosságát lássa, hanem igazságát is belássa. A három isteni erény: a hit, remény és szeretet közül közvetetlen alkalmazásában leghatalmasabb és legértékesebb a szeretet, de az első mégis csak a hit, mint az ész tevékenysége; mert nem reménykedtem én, ha nem tudom, kiben és miért reménykedem, s ha mégis ilyen alap nélkül remélek, nem lesz ez több önámításnál. Ugyanez áll a szeretetről; csak azt szerethetem, akinek valóságáról és tökéletességéről nyilvánvaló jelekből meggyőződtem. A négy sarkalatos erény: az okosság, igazságosság, mértékletesség és lelki erősség közt leghatalmasabb és legparancsolóbb az igazságosság, de az első mégis csak az ész műve, az okosság, sőt igazságos sem lehetek, ha nem tudom, mi illet meg valakit.

A bölcsélet és a hittudomány közt levő ez a szoros viszony az oka annak, hogy minden jól rendezett keresztény hittudományi főiskolán a bölcsélet-tudomány minden részét és történetét is előadják.

Innen van az is, hogy a mi egyetemünk hittudományi kara nem elégedett meg az eddig fennálló egy bölcséleti tanári székkal, hanem, hogy ezt a fontos, alapvető tudományt még alaposabban és nagyobb terjedelemben tárgyalhassa, egy második bölcséleti tanári szék felállításáért esedezett s ezt a kérését, valamint ami ezzel kapcsolatosan szintén szükségessé vált, a hittudományi tanfolyam öt évre emelését, úgy az egyetem tekintetes tanácsa, mint a magas közoktatásügyi kormányzat kész-szívesen fogadta s valósulását a törvényhozástól már legközelebbre várjuk.

*

Kétséget nem szenved tehát, hogy minden tudományág s egyetemünk mind a négy karának tudományszakai nagy hasznot merítenek a bölcseletről, sőt ennek segítségét nem nélkülözhetik. Bizonyára elégséges ok ez arra, hogy a magyar tudományosság minden barátját s a tudományegyetem minden polgárát a bölcsellettudomány felkarolására ösztönözze.

Ne mondja senki, hogy a magyar embernek nem való a bölcsellettudomány. Ami a tudományos működés feltétele és betetőzése, az minden nemzetnek való, mely művelődni akar, tehát a magyarnak is. Azt se gondolja senki, hogy a magyarnak nincs elég képessége a bölcseletre; épen ellenkezőleg, mélyen járó és igen józan esze van, mely amidőn a bölcséleti kérdések méltatására képessé teszi, egyúttal a szertelenségektől és különlegességektől megóvjá. A bővösbájos magyar nyelv is igen alkalmas a bölcsélet művelésére, mert nagy képzékenységénél fogva minden bölcséleti fogalmat könnyedén és szabatosan s emellett törvényeinek épségben tartásával kifejez, mint erre nagyszámú

példánk van olyanoktól, kik a bölcséletet is értik meg a magyar nyelv törvényeit és szókészletét is ismerik.

A magyar embernél a bölcselkedésnek, valamint a magyar bölcséleti nyelv művelésének akadályai nem a képesség hiánya szokott lenni, nem is a nyelv alkalmatlansága, hanem a legkisebb erő kifejtés elve, aminek nagyon hamar meghódol, népiesebben kifejezve: a kényelemszeretet. Erről azonban tudományosságunk, művelődésünk alapossága érdekében le kell végre mondanunk. Ha a régi és újabb idők bölcselő nemzeteinek, egy görög, egy német, francia és angol nemzetnek dicsősége hatással nem volna reánk; ha egy Sokrates, Plátó, Aristoteles, sz. Ágoston, Aquinói sz. Tamás, Bacon, Descartes, Leibnitz, Kant és más korszakos bölcselkedők nevei nem keltenék is fel bennünk a vágyat, hogy e kiváltságos gondolkodók társaságában magyar embert is tiszteljen a világ: maga a tudomány szeretete s a nemzeti tudományosság becsülése elég ok arra, hogy, bár erőnk megfeszítésével jár is, tanulmányainkat bölcséleti alapra helyezzük.

Nevezetesen egyetemünkön történjék meg minden a bölcsélet művelésére.

A bölcséleti karon, mely elsősorban van hivatva ez alapvető tudomány ápolására, találjon helyet a bölcsélet minden része s ugyanott nyerjen méltatást minden jelentős bölcséleti munkálkodás, mit a történelem elénk tár. Jusson szóhoz ezen a karon elsősorban az első filozofia, a *πρώτη φιλοσοφία*, melyet ma metafizikának nevezünk. Ez van hivatva a legáltalánosabb fogalmakat és elveket tisztázni s a világnézet kialakulására alapot adni; enélkül a bölcselkedés nem egyéb embryoszerű kezdeményezésnél kifejlődés nélkül,

töredéknél teljesség nélkül s romhalmaznál oszloptartó gerendák és szilárd oszlopok híján.¹

Ugyancsak egészen természetszerű, sőt kiáltó szükség, hogy a bölceleti karon tüzetes tárgyalást nyerjen az Aristoteles-féle s az ehhez hű, úgynevezett scholastikus bölcelet, mely az emberi gondolkodás történetében óriási szerepet játszik. Igaz, hogy ezt a szerepet valamikor kicsinyelték s némelyek még ma sem ismerik eléggé, hiszen a bölceleti irodalom telve van róla alkotott téves ítéletekkel, sőt a bölcelet egyes remekíróinál is vastag tévedésekkel találkozunk erről a bölceletről.² Ámde ezek a tévedések ma már oszladozóban vannak, a scholastikus bölcelet igaza mindjobban kiviláglik, a bölcelettörténeti bírálat kezd neki igazságot szolgáltatni s kezdik a bölcselők ezt a rendszert becsülni; méltó, hogy ebben a nagy munkában, — mely egyrészt azt tisztázza, mi valójában a scholastika, másrészt azt állapítja meg, helyes-e ez a bölcselkedés — a kiváló scholastikus Pázmány Péter alapította budapesti kir. magyar tudományegyetem bölceleti kara is kivegye a részét. Ehhez járul az a szempont, hogy aki a scholastikát tanulmányozni akarja, joggal elvárhatja, hogy a bölceleti karon érdemleges tájékoztatást nyerhessen.

Igaz, azt mondhatja valaki, mondották is, hogy a scholastikát előadják egyetemünk hittudományi karán. Ámde ez két okból nem elég. Először azért, mert ezzel nem értük el a bölceleti kar teljességét; másodsor, mert a bölceletet a hittudományi karon a hittanhall-

¹ L. P. Haffner, Grundlinien der Aufgabe der Philosophie. Mainz, Kirchheim, 1881. 324. old.

² L. a szerző értekezését: Bölcelettörténeti tévedések. Religio, 1911. 20. füzet.

gatók igényeinek szemmeltartásával tárgyalják, tehát a hittudományra folyton alkalmazzák, ami a bölcelet-kari hallgatók igényeinek — legalább teljesen — meg nem felel.

Kíváncsinos továbbá, hogy a bölceletet ne csak a bölceleti kar, hanem a többi karok hallgatói is tanulmányozzák, mint erre több rektorelődöm: Margó Tivadar, Hunfalvy János, Klinger István, Breznay Béla, Schnierer Aladár és Rapaics Rajmund is felhívták őket. Hozzáteszem ehhez, hogy a hittudományi karon tartott bölceleti előadásokon is szívesen látják a többi kar hallgatóit. A latin előadási nyelv se riasszon senkit vissza, mert a bölcelet legnagyobb részét ott is magyaráz adják elő, mint azt a tanrend feltünteti. Azt is igen ajánlatosnak tartom, hogy az ifjúság önképzést célzó egyesületeiben bölcelettudományi tételokkal is foglalkozzék.

És ha az egyetem keretein túl szabad egyetlen kirándulást tennem, nagyon kíváncsinos volna, hogy már a középiskolai ifjú tájékozódást szerezhethetne egyes metafizikai fogalmakról; hozzátartoznék ez ahhoz a bölceleti propaedeutikához, mellyel az ifjút a főiskolára akarjuk bocsátani. Ám ha ez a gondolat ma idegenszerűnek vagy időszerűtlennek hangzik, az bizonyára elviselhető lesz, hogy legalább a gondolkodástant és a lélektant magában foglaló propaedeutikában ne idegenkedjünk minden metafizikai gondolattól.

Ne sajnáljuk azt a fáradságot, amellyel akár a bölcelet tökéletesebb művelését célzó tanügyi intézkedések, akár maga a bölcelet tanulmányozása járnak, mert a bölcelet műveléseért nagy lesz a jutalom. Mert igaza van Cicerónak, midőn a bölceletet így magasztaló dicsérettel illeti: „Ó bölcelet, te az élet

vezére, az erény megállapítója s a bűnök elűzője: nélküled mik lettünk volna mi, sőt általában az emberi élet? Te alkottad meg a városokat. A szerteszét élő embereket te egyesítetted közös életben. Te kötötted őket össze előbb lakások, majd házassági frigy által, valamint beszéddel. Neked kell tulajdonítanunk a törvényeket, az erkölcsöket és a fegyelmet. Hozzád folyamodunk, segítségedet kérjük. Amit előbb részben tettünk, most mindenben és egészen reád bízunk magunkat.“¹

A renaissance középpontjában Flórencben, a Santa Maria Novella sz. Domonkos-rendi klostrom gyűléstermének egyik falfestményén, Taddeo Gaddi alkotása, gót széken, Domonkos-rendi ruhában, komoly és ünnepies ábrázattal Aquinói sz. Tamás ül. Fölötte lebegnek az isteni erények: a hit, remény, szeretet; a sarkalatos erények: az okosság, igazságosság, mértékletesség és lelki erősség. Körülötte próféták, apostolok, pogány és keresztény kiváló bölcselők s egyéb tudományok művelői annak feltüntetésére, hogy az angyali Mester bölcselőktől és egyéb tudósoktól tanulni akart; mint Cajetanus mondja, „mivel a tekintélyeket nagyon tisztelte, mintha mindenek értelmét egyesítette volna magában“. Rajongó szeretetét, mellyel az igazság s az ahhoz vezető bölcselkedés iránt viseltetett, az ölében levő nyitott könyv tárja elénk, melynek lapjain a Bölcsesség Könyvének következő szépséges szavait olvassuk: „Óhajtottam, és értelem adatott nekem; könyörögtem, és belém jött a bölcsesség lelke. És többre becsültem azt birodalmaknál és királyi székeknél.“ Eddig a képen, mert többre hely nem állott a művész rendelkezésére. Én sem olvashatom fel mindazt, amit

¹ Tuscul. quaest. V. könyv, a kezdetén.

a Bölcsesség Könyve az igaz bölcsesség magasztalására lelkesen és ékesen mond, de néhány mondatát mégis jónak látom ideiktatni: „A gazdagságot semminek tartottam a bölcsességhez képest. Nem is hasonlítottam hozzá a drágakövet; mert ahhoz képest minden arany gyarló fővény s mellette az ezüst mint sár. Az egészség és szépség fölött szerettem s eltökéltem világosság gyanánt tartani, mert elolthatatlan az ő világa. És vele egyetemben minden jó osztályrészemül jutott és számtalan tisztesség ért kezei által; . . . szebb a napnál és a csillagok minden rendénél, a világossághoz hasonlítva is előbb áll; mert ez után éj következik; a bölcsességet pedig nem győzi le semmi gonoszság.”¹

A bölcsességnek ezzel a dicséretével foglalom el a budapesti királyi magyar tudományegyetem rektori székét.

Bölcs. 7. 7—11. 27, 29—30.